

Ethische Annotatie #3

Overerving en erfbelasting: een ethische analyse

Overerving en erfbelasting: een ethische analyse

Ethische Annotatie #3

November 2017

Sem de Maagt en Ingrid Robeyns,
Ethiek Instituut, Universiteit Utrecht¹

1

DE KWESTIE

Van alle belastingen is erfbelasting wellicht de belasting die op het meeste weerstand stuit onder de bevolking (Prabhakar 2015). Veelgehoorde argumenten tegen erfbelasting zijn onder andere dat mensen de vrijheid zouden moeten hebben om te beslissen wat ze willen doen met hun eigen vermogen waarvoor ze hard hebben gewerkt (bijvoorbeeld consumeren of nalaten), dat je als ouders het recht zou moeten hebben om je kind een zo goed mogelijke start in het leven te geven, of dat een (te) hoge erfbelasting ten koste zou gaan van onze welvaart omdat mensen minder gemotiveerd zouden zijn om hard te werken en te sparen (Cunliffe, Erreygers, and Reeve 2013). Ook politici stellen regelmatig dat ze erfbelasting onrechtvaardig vinden.

¹ Deze *Ethische Annotatie* is gebaseerd op een andere tekst die we op verzoek van Janneke Plantenga schreven. Voor commentaar op de eerdere versie danken wij Rutger Claassen, Martin van Hees, Patrick Loobuyck, Janneke Plantenga, Dick Timmer en Bruno Verbeek. Tevens danken we Petra van der Kooij voor het doorlezen van deze Ethische Annotatie. Ingrid Robeyns is de European Research Council erkentelijk voor onderzoekfinanciering onder het Horizon 2020 Onderzoeks- en innovatie programma (overeenkomst No 726153).

Mark Rutte noemde de erfbelasting ooit “de meest onrechtvaardige belasting die er bestaat.”² Donald Trump zei tijdens de recente Amerikaanse presidentsverkiezingen dat hij van plan was om een einde te maken aan “the death tax.” Hij zei: “It’s just plain wrong and most people agree with that. We will repeal it.”³ En de voormalige premier van Groot-Brittannië, David Cameron, stelde: “I believe in this country that if you work hard and you save money and you put aside money and you try to pay down your mortgage on a family home, you shouldn’t have to sell that or give it to the tax man when you die. You should be able to pass it on to your children. It’s the most natural human instinct of all.”⁴

Er bestaan echter ook redenen om de overerving van vermogen te beperken. Ten eerste is er de zorg dat de huidige praktijk van het overerven van vermogen en de relatief lage (effectieve) belastingdruk op erfenissen mede ten grondslag ligt aan de bestaande vermogensongelijkheid (Piketty 2014). De praktijk van overerving zorgt voor de concentratie van vermogens in handen van een kleine groep mensen. Dit zorgt niet alleen voor ongelijke kansen, maar kan ook democratische processen en waarden ondermijnen (Christiano 2012; Robeyns 2017b). Daarnaast is het volstrekt toevallig in welke familie iemand geboren wordt en we zouden ons daarom af kunnen vragen of we een erfenis die we krijgen eigenlijk wel (moreel) verdiend hebben.

In deze *Ethische Annotatie* analyseren we de verschillende redenen die relevant zijn als we de vraag stellen of het overerven van vermogen en het heffen van belasting op dit vermogen rechtvaardig dan wel onrechtvaardig is. Het primaire doel van deze *Ethische Annotatie* is om een overzicht te geven van de belangrijkste ethische overwegingen met betrekking tot deze vraag. Echter, niet alle redenen zijn even sterk en overtuigend, dus het volstaat niet dat we alleen maar een overzicht geven van de verschillende argumenten die in het debat spelen. Op een aantal plekken zullen we daarom beargumenteren welke overwegingen meer of minder relevant zijn en welke argumenten meer of minder overtuigend zijn. Daarnaast zullen we een aantal kanttekeningen plaatsen bij de huidige praktijk van overerving en erfbelasting in Nederland. Ons doel is echter niet om een definitief oordeel te vellen over de rechtvaardigheid van overerving van erfbelasting maar om een inventarisatie te maken van de belangrijkste overwegingen die relevant zijn om tot een dergelijk oordeel te kunnen komen.

² Geciteerd in <http://www.volkskrant.nl/binnenland/vvd-wil-erfbelasting-fors-verlagen~a869238/>. Het argument dat Mark Rutte noemt is het argument met betrekking tot dubbele belasting, het idee dat je al inkomensbelasting en vermogensbelasting hebt betaald en ‘als je dan overlijdt komt de Belastingdienst voor de derde keer langs.’ Het is echter onduidelijk waarom het dubbel of driedubbel belasten van inkomen en/of vermogen op zichzelf problematisch zou zijn (Murphy and Nagel 2004, 143). Ook als je je vermogen uitgeeft in plaats van nalaat betaal je nog een keer belasting (bijvoorbeeld BTW) en dat roept niet dezelfde weerstand op wat erop lijkt te wijzen dat er andere argumenten aan deze positie ten grondslag liggen dan het dubbele belasting argument. Deze argumenten zullen we bespreken in deze ethische annotatie.

³ <https://www.nytimes.com/2017/02/18/your-money/taxes/once-again-the-estate-tax-may-die.html>

⁴ Cameron deed deze uitspraken tijdens een verkiezingsdebat op 29 april 2010 op de BBC. Het transcript van het debat is te vinden via: http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30_04_10_finaldebate.pdf. Een soortgelijk idee wordt ook verwoord door Lord Grantham in de serie Downton Abbey: “I am a custodian, my dear, not an owner” (Downton Abbey. 1:4)

In sectie 2 schetsen we kort de huidige Nederlandse wetgeving met betrekking tot erfbelasting. Vervolgens kijken we naar overerving en erfbelasting vanuit de morele lens van vrijheid (sectie 3), verdienste (sectie 4), gelijkheid (sectie 5), efficiëntie (sectie 6) en de waarde van de familie (sectie 7). In sectie 8 gaan we ten slotte in op een aantal implicaties van deze ethische analyse voor de huidige wetgeving.

Voordat we verder gaan is het goed om iets te zeggen over de focus en reikwijdte van deze *Ethische Annotatie*. Ten eerste, de focus van deze *Ethische Annotatie* ligt specifiek op erfenissen. De meeste van de ethische overwegingen die we zullen bespreken zijn echter ook van toepassing op schenkingen. Tenzij expliciet anders vermeld, gaan we ervan uit dat de besproken overwegingen niet alleen van toepassing zijn op erfenissen maar ook op schenkingen of giften. Ten tweede, we zullen in dit hoofdstuk aannemen dat belastingheffing in principe moreel te rechtvaardigen is. We concentreren ons vervolgens op ethische overwegingen die specifiek ingaan op de rechtvaardigheid van overerving en erfbelasting. We bespreken daarom geen posities, zoals het ‘filosofisch anarchisme’ (Dagger and Lefkowitz 2014), die *elke* vorm van belastingheffing afwijzen, of dat nu inkomensbelasting, belasting op consumptie, vermogensbelasting of een andere vorm van belasting is.

2

DE HUIDIGE SITUATIE

In deze sectie schetsen we een beknopt beeld van de huidige wetgeving in Nederland. Het doel van deze sectie is niet om een volledig overzicht te geven van de schenk- en erfbelasting maar om een aantal punten eruit te lichten waar we later in deze *Ethische Annotatie* op terug zullen komen.

Ten eerste is de erfbelasting progressief: voor vermogen boven de 120.000 euro geldt een 1.5 tot 2 keer zo hoog belastingtarief als voor vermogen onder de 120.000 euro. Ten tweede bestaan er andere belastingtarieven en andere vrijstellingen afhankelijk van de relatie tussen de overledene en de erfgenaam.⁵ De laagste tarieven en hoogste vrijstellingen bestaan er voor de partner, vervolgens voor de ouders, kind- of kleinkind en ten slotte voor andere mogelijke erfgenamen (waaronder broers en zussen). Er geldt een hogere vrijstelling voor een kind met een handicap (60.000 euro versus 20.000 euro voor kinderen zonder handicap).

Er zijn twee andere uitzonderingen die het vermelden waard zijn. Naast de standaard vrijstelling voor kinderen (20.000 euro voor een erfenis; 5.000 euro per jaar voor giften), bestaat er sinds kort een eenmalige schenkingsvrijstelling van 100.000 euro als (het grootste deel van) de schenking gebruikt wordt voor de aanschaf van een

⁵ Voor belastingtarieven zie:

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/relatie_familie_en_gezondheid/erven/erfenis_krijgen/hoeveel_erfbelasting_moet_u_betalen/

Voor vrijstellingen zie:

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/relatie_familie_en_gezondheid/erven/erfenis_krijgen/vrijstelling/vrijstelling

eigen woning.⁶ Daarnaast bestaan er bijzondere vrijstellingen als het gaat om bedrijfsopvolging, bijvoorbeeld in het geval van een familiebedrijf.⁷ Er bestaat een 100% vrijstelling tot ongeveer 1.000.000 euro. Voor elke euro boven de 1.000.000 euro bestaat een vrijstelling van 83%. Als een dochter een bedrijf erft van haar vader dat 2 miljoen euro waard is, zal ze dus enkel over 170.000 euro van die waarde erfbelasting moeten betalen; de resterende 1.830.000 euro is vrijgesteld van belastingen.

Waarde erfenis (2017)	Partner Samenwoner (Pleeg)kind Kid met een handicap	Kleinkinderen en verdere afstammelingen	Overige erfgenamen Aanverwanten Andere relatie met overledene (zoals broer en zus, ouders)
€ 0 - € 122.268	10%	18%	30%
€ 122.269 en meer	20%	36%	40%

Relatie met overledene. U bent:	Bedrag vrijstelling 2016	Bedrag vrijstelling 2017
Partner	€ 636.180	€ 638.089
Kind of kleinkind	€ 20.148	€ 20.209
Ouder	€ 47.715	€ 47.859
Kind met een handicap	€ 60.439	€ 60.621
Andere erfgenaam (waaronder broer en zus)	€ 2.122	€ 2.129

4

6

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/relatie_familie_en_gezondheid/schenken/schenking_krijgen/belastingvrij-schenken-vrijstellingen-2017/algemene-vrijstelling-schenkelasting-2017-/schenkingsvrijstelling-eigen-woning-2017/schenkingsvrijstelling-eigen+woning-2017-

7

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/themaoverstijgend/brochures_en_publicaties/erf_en_schenkelasting_en_de_bedrijfsopvolgingsregeling_2016

3

VRIJHEID

Een belangrijke morele overweging, zeker in de context van een liberale samenleving, is de individuele vrijheid van de gever van de erfenis. Voorstanders van overerving stellen dat individuen zelf zouden moeten kunnen bepalen wat zij willen doen met hun eigendom en dat elke beperking van deze vrijheid hun fundamentele rechten schendt (zie bijvoorbeeld Rothbard 1978, 49–50; Friedman 2002 [1962], 164). Sommige mensen geven hun geld uit aan dure hobby's, vakanties of wereldreizen, andere mensen kiezen ervoor om hun geld op te sparen zodat ze dit na kunnen laten aan hun kinderen of aan anderen. Dit argument wordt in het bijzonder naar voren geschoven door zogenaamde 'libertairen,' voorstanders van een vorm van liberalisme waarbinnen individuele vrijheid en het recht op privé-eigendom centraal staan (Vallentyne en Van der Vossen 2014). Het belang van individuele vrijheid wordt echter niet alleen door libertairen geaccepteerd maar door elke grofweg liberale theorie, inclusief de theorieën die een nadruk leggen op gelijkheid die we in sectie 5 bespreken. Libertairen onderscheiden zich doordat ze overerving enkel en alleen beschouwen vanuit het perspectief van de individuele vrijheid van de schenker.

Op het eerste zicht lijkt het argument dat individuen zelf zouden moeten kunnen bepalen wat ze met hun vermogen doen – consumeren of schenken – een sterk argument: er lijkt veel te zeggen voor het idee dat mensen de vrijheid moeten hebben om te doen met hun geld wat ze willen en dat de gever gelijk behandeld zou moeten worden als hij of zij het geld zou uitgeven aan consumptie of als hij of zij het uitgeeft door het weg te schenken. Als we ervan uitgaan dat het geld dat iemand heeft eerlijk verdiend is, dan zou het een kwestie van eigen keuze moeten zijn of hij of zij het geld weggeeft tijdens of na haar leven, dan wel besteedt aan consumptie. Iedereen zou de mogelijkheid moeten hebben om zelf te kiezen hoe zij hun geld besteden, en daarin moeten de wensen, ambities en keuzen van mensen zoveel mogelijk gerespecteerd worden.

Toch is deze conclusie voorbarig. Ten eerste is strikt genomen het argument op basis van vrijheid nog geen argument voor overerving of tegen erfbelasting. Argumenten op basis van vrijheid lijken erfenissen namelijk gelijk te stellen, of in ieder geval analoog te begrijpen, aan consumptie (denk terug aan het voorbeeld van de hobbies en vakanties). En op bijna alle vormen van consumptie wordt belasting geheven, dus dan zou dat op erfenis-als-equivalent-aan-consumptie ook kunnen. Als je een fles whisky koopt betaal je BTW en accijns. Als je een vliegticket koopt, betaal je luchthavenbelasting, enzovoorts. Als we vinden dat belastingen op consumptie gerechtvaardigd zijn, en we beschouwen overerving als een gelijkaardige transactie als consumptie, dan kan je ook erfbelasting op erfenissen rechtvaardigen. Natuurlijk zou je additionele redenen aan kunnen voeren waarom consumptie en het nalaten van erfbelasting van elkaar verschillen zodat de één wel belast mag worden (consumptie) en de ander niet (erfenissen). Het punt is hier alleen dat het argument op basis van vrijheid op zichzelf nog geen argument is tegen erfbelasting – zeker niet als het argument zich beroept op de equivalentie van erfenissen en consumptie.

Het is ook goed om op te merken dat het argument op basis van vrijheid belangrijke consequenties zou hebben voor bijvoorbeeld de Nederlandse wetgeving met betrekking tot erfenissen. Op dit moment zijn er belangrijke vrijstellingen voor erfenissen voor bijvoorbeeld partners (638.089 euro) en (klein)kinderen (20.000 euro). Vanuit het perspectief van de vrijheid van de gever zijn dit soort vrijstellingen arbitrair: waarom zou er minder belasting betaald moeten worden wanneer ik mijn geld nalaat aan mijn kind dan wanneer ik het na wil laten aan de buurjongen? In sectie 7 zullen we ingaan op mogelijke argumenten waarom er wel een onderscheid zou moeten zijn tussen de belastingen op erfenissen tussen ouder en kind en tussen niet-familieleden. Voor nu is het alleen belangrijk om op te merken dat, op zichzelf genomen, het argument op basis van vrijheid hier geen aanleiding toe geeft; als we het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de erfbelastingstarieven tussen ouder en kind en tussen niet-familieleden willen behouden en rechtvaardigen, zullen we *andere* redenen moeten aandragen dan vrijheid. Want vrijheid op zich pleit er voor dit onderscheid *niet* te maken.

Er bestaan echter ook meer principiële tegenwerpingen tegen het argument op basis van vrijheid. Het belangrijkste principiële tegenargument is dat individuen niet in alle gevallen vrije keuzes zouden moeten hebben om te doen wat ze willen met hun eigendom. Voorbeelden zijn dat je niet de vrijheid zou mogen hebben om met je vermogen politici om te kopen, of dat je je vermogen niet zou moeten mogen gebruiken om terrorisme te financieren, etcetera (Mulligan ongepubliceerd manuscript).⁸ Dit beantwoordt natuurlijk nog niet de vraag of mensen wel of niet de vrijheid zouden moeten hebben om een erfenis na te laten, maar het laat wel zien dat een beroep op individuele vrijheid *op zichzelf* nog niet voldoende is als argument voor overerving.

Daarnaast is het de vraag of we overerving en erfbelasting enkel en alleen moeten evalueren vanuit het perspectief van de individuele vrijheid van de gever van de erfenis zoals libertairen doorgaans bepleiten. In de volgende secties bespreken we daarom mogelijke redenen die ervoor kunnen pleiten om wel of niet deze vrijheid te beperken.

⁸ Hasllett (1986) trekt soortgelijke vergelijkingen direct door naar de praktijk van overerving: "Abolishing inheritance is, I suggest, analogous to abolishing discrimination against blacks in restaurants and other commercial establishments. By abolishing discrimination, the owners of these establishments lose the freedom to choose the skin color of the people they do business with, but the gain in freedom for blacks is obviously greater and more significant than this loss. Likewise, by abolishing inheritance the gain in freedom for the poor is greater and more significant than the loss in freedom for the rich" (136). Echter, ons inziens gaat het gelijkstellen van het nalaten van een erfenis met discriminatie veel te ver: in tegenstelling tot discriminatie is er niets *inherents* moreel problematisch aan het nalaten van een erfenis (hoewel het wel moreel problematische *effecten* kan hebben. Deze effecten bespreken we hieronder). Het voorbeeld laat echter wel zien dat een beroep op individuele vrijheid nooit op zichzelf kan staan, maar afgewogen moet worden tegenover de andere relevante waarden.

4

VERDIENSTE

Vanuit het perspectief van de gever van een erfenis kun je erfenis zien als een uitoefening van zijn of haar individuele vrijheid. Vanuit het perspectief van de ontvanger van een erfenis lijkt een erfenis echter een duidelijk geval van onverdiend vermogen te zijn. Er bestaan verschillende ideeën over de precieze invulling en basis van verdienste maar wat ze gemeen hebben is dat ze verwijzen naar een bepaalde eigenschap of activiteit van een individu. Bijvoorbeeld: je verdient inkomen omdat je er hard voor hebt gewerkt, omdat je iets nuttigs hebt gedaan voor de samenleving, of omdat je bereid was financiële risico's te nemen door te investeren in een bedrijf.

Tegenstanders van overerving beargumenteren dat het ontvangen van een erfenis onverdiend is, onafhankelijk van hoe je verdienste precies begrijpt (Haslett 1986; Lazenby 2010). Je hebt bijvoorbeeld niet gewerkt voor een erfenis en het is puur toevallig in welke familie je geboren bent. Als we ervanuit gaan dat verdienste een belangrijke rol zou moeten spelen in de verdeling van vermogen, dan zou je volgens dit argument vraagtekens kunnen zetten bij het overerven van vermogen.

De kracht van het argument tegen overerving op basis van (on)verdienste is dat het zich beroept op een ethische overweging die gedeeld wordt door een groot aantal voorstanders van overerving (voor uitzonderingen: zie hieronder). Denk bijvoorbeeld terug aan de politici die in de introductie aan het woord kwamen: politieke leiders als Rutte, Trump en Cameron pleitten vaak voor lage inkomensbelasting op basis van het idee dat mensen hun inkomen verdienen omdat ze er hard voor gewerkt hebben. De tegenstanders van overerving proberen soortgelijke argumenten te gebruiken om te pleiten voor hoge erfbelasting: als verdienste aan de ene kant een belangrijke overweging is om te pleiten voor een *lage* inkomensbelasting (omdat inkomen verdiend is), waarom zou het dan niet ook een reden kunnen zijn om te pleiten voor een *hoge* erfbelasting (omdat erfenissen onverdiend zijn)?

Eén belangrijke reden waarom zaken complexer liggen, is dat het perspectief van de ontvanger van de erfenis afgewogen zal moeten worden tegen het perspectief van de individuele vrijheid van de gever van de erfenis. Afgezien daarvan is het de vraag hoe solide dit argument van verdienste eigenlijk is. In zijn kritiek op een dergelijk argument start Milton Friedman vanuit de observatie dat we normaal gesproken accepteren dat ongelijkheid in vermogen die veroorzaakt wordt door (genetisch doorgegeven) talent gerechtvaardigd is (Friedman 2002 [1962], 164–66). Het voorbeeld dat Friedman gebruikt is iemand die van zijn ouders een bijzondere stem heeft geërfd. Volgens Friedman zou het vermogen dat iemand met zijn of haar bijzondere stem kan vergaren hem of haar toekomen. Vervolgens stelt Friedman dat er geen ethisch relevante verschillen zijn tussen het erven van een bijzondere stem en het erven van kapitaal. Als we denken dat je recht hebt op de vruchten van de aangeboren talenten die je geërfd hebt van je ouders, dan heb je volgens Friedman ook recht op de vruchten van de arbeid van je ouders. Friedman stelt dus dat we wel degelijk een rechtmatige claim kunnen maken op een erfenis ook al is het strikt genomen niet 'verdiend' maar het gevolg van geluk.

Robert Nozick heeft soortgelijke bezwaren (Nozick 1974, 238). Volgens Nozick is het niet oneerlijk dat een kind dat opgroeit in een huis met een zwembad dagelijks kan zwemmen ook al heeft hij of zij dat strikt genomen niet verdiend. Vervolgens stelt Nozick dat als we dit accepteren, we ook geen probleem zouden moeten hebben met een situatie waarin een kind een zwembad zou erven. Met andere woorden: ook al verdient het kind het zwembad niet, toch is het niet oneerlijk als het kind gebruik kan maken van het zwembad of als het kind het zwembad zou erven.

Maar voor diegenen die erfbelasting verdedigen op grond van het feit dat je de erfenis niet verdiend hebt, is deze poging tot weerlegging niet overtuigend. Friedman en Nozick nemen simpelweg aan dat je recht hebt op de vruchten van je talent en op de toevallige omstandigheden waarin je jezelf vindt (zoals het hebben van een bijzonder stem of een huis met een zwembad). Hier kun je natuurlijk vraagtekens bij zetten: waarom zouden we moeten accepteren dat iemand het recht heeft op de vruchten van de talenten waarmee hij/zij toevallig is geboren en/of op de voordelen die voortkomen uit de toevallige omstandigheden waarin iemand geboren wordt? Dit is één van de morele vraagstukken die ter discussie staat als we het hebben over de verdeling van welvaart in een samenleving, waaronder de verdeling van welvaart door middel van erfenissen. Een antwoord op deze vraag kan daarom niet zomaar verondersteld worden in de discussie over dit onderwerp. Dit betekent niet dat het onmogelijk is om te argumenteren voor de stelling dat je recht hebt op bijvoorbeeld de vruchten van je talent. Maar daar moeten dan wel argumenten voor gegeven worden in plaats van dit als conclusie aan te nemen - en de filosofische literatuur hierover laat zien dat deze argumenten zeer gecontesteerd zijn.⁹

8

Daarnaast kun je je afvragen of er inderdaad geen relevante verschillen zijn tussen bijvoorbeeld het erven van talent en het erven van vermogen. Een mogelijk probleem met het extra belasten van inkomen dat voortkomt uit je talent is dat het moeilijk is om vast te stellen wat precies terug te leiden is tot je geërfde talent (het toeval) en waar je zelf verantwoordelijk voor bent. Het hebben van een bijzondere stem is duidelijk een geval van toeval, maar hoe zit het met mensen die hard kunnen werken, die zich goed kunnen concentreren of die weinig slaap nodig hebben – zijn dit toevalsfactoren of hebben deze mensen dat aan zichzelf te danken, of een combinatie van beide? Dit probleem (om een grens te trekken tussen toeval en verdienste) hebben we niet in het geval van geërfd vermogen want geërfd vermogen is vanuit het perspectief van de ontvanger duidelijk een kwestie van toeval.

⁹ Het standaard argument in de libertaire traditie is dat mensen zichzelf bezitten ('self-ownership') en dat dit mensen ook een recht geeft op de vruchten van hun arbeid. De *locus classicus* van dit idee is Locke (1988[1689]). Voor kritiek hierop zie bijvoorbeeld Cohen (1995), of Christman (1991).

5

GELIJKHEID

Een ander belangrijk ethisch argument tegen overerving heeft te maken met de implicaties van overerving voor *grotere ongelijkheid* in een samenleving. Door het overerven van vermogens wettelijk mogelijk te maken, blijft de vermogensongelijkheid in stand of neemt ze toe. Als er geen sprake zou zijn van erfenissen, zou er nog steeds vermogensongelijkheid zijn, maar die zou een stuk kleiner zijn dan de grote vermogensongelijkheid die voor Nederland vastgesteld is (van Bavel 2014; van Bavel and Frankema 2017). Ongelijkheid van vermogen is op zichzelf niet moreel problematisch maar wel in zoverre het bijdraagt aan bijvoorbeeld ongelijke mogelijkheden die mensen in hun leven hebben. In deze sectie bespreken we kort drie invullingen van het idee van gelijkheid: toevalsegalitarisme, gelijkheid van mogelijkheden en ‘*sufficientarianism*’.

5.1 Toevalegalitarisme

Toevalsegalitaristen (*‘luck-egalitarians’*) beargumenteren dat elke vorm van ongelijkheid die te herleiden is tot pech/geluk onverdiend is en daarom onrechtvaardig (Lippert-Rasmussen 2014). Het basis idee dat ten grondslag ligt aan het toevalsegalitarisme is dat alleen ongelijkheden die te herleiden zijn tot je eigen keuzes te rechtvaardigen zijn: de toevallige talenten waarmee je geboren wordt, de familie waarin je geboren wordt, of het land waarin je leeft zouden geen invloed mogen hebben op de mogelijkheden die je hebt.¹⁰ Maar als je er zelf voor kiest om minder te gaan werken dan is het rechtvaardig dat je minder geld verdient (en daardoor wellicht (later) minder mogelijkheden hebt).

In eerste instantie lijkt het dat het toevalsegalitarisme een argument biedt tegen overerving, aangezien geërfd vermogen een duidelijk instantie van toeval is (zie ook sectie 4). Het toevalsegalitarisme stelt echter niet alleen dat ongelijkheden die voortkomen uit toeval onrechtvaardig zijn, maar ook dat ongelijkheden die voortkomen uit keuzes wel rechtvaardig zijn. Indien een erfenis leidt tot een grotere ongelijkheid van vermogen, dan is die ongelijkheid voor het toevalsegalitarisme onrechtvaardig indien bekeken vanuit het perspectief van de ontvangers, maar rechtvaardig indien bekeken vanuit het perspectief van de gevers, tenminste als erflaters zelf een keuze maken aan wie ze een erfenis na willen laten. Wie het belastingstelsel enkel op basis van de rechtvaardigheidsprincipes van de toevalsegalitaristen vorm zou geven, botst daarom op een dilemma tussen het perspectief van de gever en het perspectief van de ontvanger van een erfenis of gift (Lazenby 2010). Het toevalsegalitarisme lijkt geen criteria te bieden om te bepalen

¹⁰ Niet alle vormen van toeval leiden volgens toevalsegalitarisme tot onrechtvaardigheid maar alleen instanties van wat ze brute pech (*‘brute luck’*) noemen, zoals de voorbeelden die in de tekst genoemd worden. Pech die voortkomt uit bewust genomen risicovolle keuzes (*‘option luck’*) is volgens toevalsegalitarisme wel rechtvaardig: voorbeelden zijn het hebben van hogere verzekeringskosten als motorrijder (omdat motorrijden gevaarlijker is dan autorijden) of het winnen van een loterij.

hoe dit dilemma opgelost zou kunnen worden. Met andere woorden: het toevalsegalarisme biedt geen basis om een uitspraak te doen over de rechtvaardigheid van overerving en erfbelasting omdat de twee fundamentele intuïties die ten grondslag liggen aan het toevalsegalarisme - individuele vrijheid/verantwoordelijkheid en compenseren voor toeval - met elkaar botsen in de context van overerving.

Daarnaast moet ook opgemerkt worden dat onder politiek filosofen het toevalsegalarisme niet onomstreden is (Anderson 1999; Scheffler 2003). Er bestaan ook nog andere opvattingen van gelijkheid. En bovendien geldt hetzelfde punt dat in onze discussie over vrijheid en verdienste al aan bod kwam, namelijk dat er ook nog andere belangrijke waarden zijn die tegenover elkaar afgewogen moeten worden.

5.2 Gelijkheid van mogelijkheden

Het idee dat gelijke mogelijkheden belangrijk zijn in een rechtvaardige samenleving, is iets dat niet alleen benadrukt wordt door meer sociaal georiënteerde liberalen zoals John Rawls (1999[1971]) of Amartya Sen (1980), maar ook door de klassiek liberale denkers zoals de reeds eerder genoemde Milton Friedman (2002[1962]) en Friedrich Hayek (1960).¹¹ Waar het toevalsegalarisme stelt dat we alleen moeten compenseren voor ongelijkheid van mogelijkheden die voortkomen uit onverdiende geluk/pech, stellen zij dat je mensen niet verantwoordelijk kan houden voor het wel of niet hebben van gelijke mogelijkheden (mensen zijn wel verantwoordelijk voor het gebruik maken van de mogelijkheden eens die er zijn). Het bovengenoemde dilemma voor toevalsegalarisme is daarom niet van toepassing op gelijkheid van mogelijkheden.

Er zijn verschillende manieren waarop vermogensongelijkheid invloed heeft op mogelijkheden die mensen hebben in hun leven. Ten eerste creëert geld mogelijkheden waardoor mensen met een groter vermogen meer mogelijkheden hebben in hun leven. Daarnaast gaan ongelijkheden in inkomen en vermogen tussen mensen vaak samen met negatieve effecten op sociale uitkomsten die relevant zijn voor de mogelijkheden die mensen hebben, zoals slechtere fysieke en mentale gezondheid, meer overgewicht, meer geweld en criminaliteit, meer tienerzwangerschappen, en zwakkere sociale cohesie in buurten (Wilkinson and Pickett 2009). Uiteraard is het vaststellen van correlaties nog niet voldoende om causale verbanden aan te tonen, maar voor heel wat onwenselijke effecten is ook evidentie van een causaal verband tussen inkomensongelijkheid en negatieve sociale effecten (Rowlingson 2011).

Ten slotte moeten we vermogen niet alleen beschouwen als een kapitaal dat omgezet kan worden in een inkomensstroom. Vermogen gaat bijvoorbeeld ook over de mogelijkheid om te investeren in menselijk kapitaal. Een jongvolwassene die weet dat hij of zij kan rekenen op een erfenis, kan zonder zich zorgen te maken een studie starten en daar geld voor lenen, of geld lenen om een bedrijfje op te starten. Als men weet dat men een financiële buffer heeft, hoeft men zich niet alleen geen zorgen te maken (in tegenstelling tot de zorgen en stress die jonge mensen zonder financieel

¹¹ Voor een analyse van het belang van gelijke mogelijkheden in het klassiek liberalisme, zie Haslett (1986).

kussen kunnen ervaren), maar kan men ook investeren in de eigen ontwikkeling wat op termijn doorgaans leidt tot hogere inkomens. Daardoor ontstaan ongelijke kansen in andere sferen van het leven, die in een rechtvaardige samenleving zo veel mogelijk geëlimineerd zouden moeten worden.

Een ander belangrijk gevolg voor de samenleving zijn de effecten van ongelijkheid op het functioneren van de democratie, omdat een democratie idealiter veronderstelt dat mensen gelijke mogelijkheden hebben om politieke invloed uit te oefenen. Als de financiële ongelijkheid te groot wordt, lopen we het risico dat de politieke gelijkheid tussen burgers ondermijnend wordt (Rawls 1999, 245; Christiano 2012; Robeyns 2017b). Zo hebben burgers met grote vermogens meer mogelijkheden om via lobbyactiviteiten de overheid te bewegen om beleid te ontwikkelen dat zij verkiezen, of op bepaalde punten helemaal geen beleid te ontwikkelen. Vermogende burgers kunnen ook via het opzetten of opkopen van commerciële media de berichtgeving filteren en de discussies in de publieke sfeer beïnvloeden. Dat kan ook via het oprichten en financieren van denktanks en bijzondere hoogleraarsposities, wat bijvoorbeeld historisch een significante rol speelde in de verspreiding van het economische denkkader dat ten grondslag ligt aan het hedendaags neoliberale beleid (Stedman Jones 2012). Daarnaast kunnen vermogende burgers ook via allerlei andere, meer informele, kanalen beleid op allerlei niveaus beïnvloeden, bijvoorbeeld via informele netwerken waarin vermogenden hun kinderen en andere vermogenden aan elkaar introduceren.

5.3 Sufficientarianism

11

Zowel het toevalsegalarisme als theorieën over gelijkheid van mogelijkheden stellen dat de mogelijkheden in een samenleving gelijk verdeeld zouden moeten worden. Het enige verschil is dat voor toevalsegalarisme ongelijkheid van mogelijkheden die het gevolg zijn van eigen keuzes wel rechtvaardig zijn. Volgens deze theorieën is het ontvangen van een erfenis dus onrechtvaardig in zoverre het leidt tot ongelijke mogelijkheden. Er bestaan echter ook gelijkheidstheorieën die zich enkel richten op ongelijkheden tot een specifieke drempel die een voldoende kwaliteit van leven specificeert (Arneson 2013). Deze visie heet in de academische filosofie 'sufficientarianism', en bij gebrek aan een geschikte vertaling zullen wij de Engelse term hanteren. Volgens deze theorieën zijn niet alle ongelijkheden of alle ongelijkheden die voortkomen uit toeval onrechtvaardig, maar alleen die ongelijkheden die er toe leiden dat er mensen onder een bepaalde drempel van kwaliteit van leven terecht komen. Voorbeelden van *sufficientarianism* zijn de armoedegrens maar ook bijvoorbeeld Martha Nussbaums capability benadering (Nussbaum 2006), of theorieën die een nadruk leggen op mensenrechten (Gewirth 1978).

Voor deze theorieën zijn de ongelijke mogelijkheden die het gevolg zijn van de praktijk van overerving niet per definitie onrechtvaardig, maar alleen in zoverre deze er aan bijdragen dat er mensen onder de relevante drempel leven. Bijvoorbeeld: op basis van een dergelijke theorie zou je kunnen beargumenteren dat de belastingvrijstellingen voor bedrijven niet te rechtvaardigen zijn in een samenleving waar tegelijkertijd zo hard bezuinigd is op voorzieningen voor de meest kwetsbare

medeburgers dat er grote groepen mensen buiten de boot (dreigen te) vallen. In een samenleving waarin ieder individu minimaal een voldoende kwaliteit van leven zou hebben zou er niks mis zijn met een praktijk van overerving die leidt tot ongelijkheid van mogelijkheden boven de drempel.¹²

We concluderen dat de praktijk van overerving op gespannen voet staat met het idee van gelijke mogelijkheden en mogelijkserwijs met het idee dat mensen in ieder geval een voldoende kwaliteit van leven zouden moeten hebben. En hoewel het toevalsegalarisme in een dilemma verzeild raakt als het gaat om de rechtvaardigheid, is ook voor het toevalsegalarisme de praktijk van overerving in ieder geval vanuit het perspectief van de ontvanger van de erfenis onrechtvaardig. Uit gelijkheidsoverwegingen is er dus veel te zeggen voor het verhogen van de erfbelasting.

6

EFFICIËNTIE

Tegenstanders van (hoge) erfbelasting opperen vaak dat deze belasting negatieve effecten heeft op de economische welvaart in een samenleving, en dus inefficiënt is. Er zijn twee verschillende kritieken te onderscheiden die beide te maken hebben met de effecten van erfbelastingen op welvaart: enerzijds de algemene claim dat erfbelasting net als alle andere belastingen tot welvaartsverlies zou leiden, en anderzijds de meer specifieke claim dat het verhinderen van de overerving van een bedrijf en eventuele andere vormen van productief kapitaal de economische productie in een land zou schaden.

12

6.1 Erfbelasting en efficiëntie

De eerste kritiek vinden we terug in zowel academische discussies over erfenissen als in het publieke debat. Het centrale idee is dat mensen minder (hard) zouden gaan werken en minder geld zouden gaan sparen op het moment dat er (te hoge) erfbelasting wordt geheven (Haslett 1986; McCaffery 2000). Dit heeft op zijn beurt gevolgen voor de welvaart in een samenleving omdat er minder welvaart wordt gecreëerd en omdat er bijvoorbeeld minder kapitaal beschikbaar is voor investeringen en leningen.

Het idee achter dit argument is dat (hoge) erfbelasting weliswaar bijdraagt aan meer gelijkheid in een samenleving maar dat dit er tegelijkertijd voor zorgt dat iedereen erop achteruit gaat. Dit is een voorbeeld van een meer algemene '*levelling down objection*' tegen ethische theorieën die enkel en alleen belang hechten aan

¹² Dit geldt overigens niet voor situaties waarin het bestaan van een ongelijk ervoor zorgt dat mensen onder een drempel vallen. Een voorbeeld hiervan is de invloed van vermogensongelijkheid op politieke mogelijkheden die hierboven besproken is: wanneer de vermogensongelijkheid groot genoeg is, leidt deze niet alleen tot ongelijke politieke mogelijkheden maar wellicht zelfs tot een situatie waarin je je af kunt vragen of mensen überhaupt nog een reële mogelijkheid hebben om politieke invloed uit te oefenen.

gelijkheid. De *levelling down objection* stelt dat als een bepaalde belasting of andere institutionele maatregel die tot doel heeft ongelijkheden weg te werken tot gevolg heeft dat mensen veel minder inspanningen leveren, dat dit zal resulteren in grotere gelijkheid maar ook een welvaartsniveau dat voor iedereen lager is. Het is alsof je de stukken van de taart wel meer gelijk snijdt, maar dat tegelijkertijd de taart zelf krimpt, en alle stukken daardoor kleiner worden. Op dezelfde manier zou het, volgens tegenstanders van erfbelasting, onwenselijk zijn om vermogen te nivelleren omdat we er hierdoor allemaal op achteruit gaan.

Klopt het echter wel dat mensen minder (hard) zouden gaan werken op het moment dat hun vermogen na hun dood naar de overheid zou gaan en niet naar hun erfgenamen? Empirische onderzoek suggereert dat de negatieve effecten van erfbelasting op het arbeidsaanbod van de ontvangers, en op het spaargedrag van de toekomstige erflaters, gering zijn (in ieder geval veel kleiner dan de gedragseffecten van belastingen op arbeid). Economen die de structuur van de optimale inkomensbelasting bestuderen pleiten voor een hogere belasting op kapitaal (waaronder erfenissen) en een lagere belasting op arbeid - in plaats van het omgekeerde wat nu het geval is (Conesa, Kitao en Krueger 2009; Piketty en Saez 2013). Erfbelasting lijkt dus, vanuit economisch perspectief, een doelmatige en efficiënte belasting, omdat ze veel kleinere gedragseffecten genereert dan andere belastingen, zoals inkomensbelasting, btw of accijnzen.

Meer in het algemeen zou je af kunnen vragen of zelfs als het geval zich zou voordoen dat (hoge) erfbelasting zou leiden tot minder economische welvaart, dit in alle omstandigheden onwenselijk is. De landen waarin de burgers het meest gelukkig zijn, of de grootste kwaliteit van leven hebben, zijn niet altijd de landen met het hoogste bruto nationaal product per capita (UNDP 2016). Daarnaast is er een sterke correlatie tussen welvaartscreatie en de uitputting van natuurlijke hulpbronnen en opwarming van de aarde, waardoor er steeds meer stemmen opgaan om het realiseren van welzijn en het goede leven los te koppelen van de noodzaak om de economie steeds verder te laten groeien (Jackson 2016).

De vraag of een daling van economische welvaart moreel problematisch is, is grotendeels afhankelijk van wat mensen daadwerkelijk kunnen doen met de welvaart die bestaat, niet (slechts) met de grootte van de totale economische welvaart die gerealiseerd wordt. Economische welvaart is de input (of hulpbronnen) van onze kwaliteit van leven en valt er niet mee samen. Het is bijvoorbeeld ook mogelijk onze kwaliteit van leven te verhogen met minder arbeid op de arbeidsmarkt, en meer niet-markt activiteiten, en een dergelijke verandering zou wellicht beter in lijn zijn met wat ecologische duurzaamheid van ons economisch gedrag vraagt (Robeyns 2017a). Met andere woorden, als er meer belastingen op erfenissen geheven worden (vooral op de grotere erfenissen die wellicht proportioneel minder bijdragen aan het geluk of het welzijn van diegene die ze erven), en door de overheid op een zinvolle manier geïnvesteerd wordt in sociale voorzieningen die een wezenlijk verschil maken voor het welzijn van grote groepen van de bevolking, dan zou deze erfbelasting zelfs tot een efficiëntieverhoging kunnen leiden. Het hangt er allemaal van af wat men als het uiteindelijke doel van onze economische activiteit ziet - is dat het vergaren van geld, materiële welvaart, menselijk geluk, of een andere invulling van welzijn?

Maar zelfs als het zo is dat een (hoge) erfbelasting leidt tot welvaartsvermindering en zelfs als deze welvaartsvermindering op zichzelf problematisch is, dan nog hoeft dit niet te betekenen dat we geen (hoge) belasting moeten heffen op erfenissen. In plaats daarvan zouden we dan een afweging moeten maken tussen gelijkheid aan de ene kant, en efficiëntie of welvaartscreatie aan de andere kant. Er bestaan verschillende voorstellen hoe we dit zouden moeten doen. Het verschilprincipe van John Rawls – het principe dat stelt dat ongelijkheid in een samenleving alleen te rechtvaardigen is als deze ongelijkheid ten gunste komt van diegene die het slechtste af zijn – is één manier om deze afweging te maken.¹³

6.2 Familiebedrijven als motor van de economie

De tweede kritiek stelt dat, indien de erfenis familiebedrijven betreft, het economisch schadelijk is indien die (zwaar) belast zouden worden. Familiebedrijven worden in Nederland vaak gezien als de motor van economie en werkgelegenheid. Het zou die bedrijven op fatale wijze kunnen schaden indien ze niet gewoon overgedragen kunnen worden op de volgende generatie ondernemers. Dit is ook één van de motivaties achter de grote vrijstellingen voor familiebedrijven. Maar op deze claim en argumentatie kunnen verschillende kritieken worden geleverd.

Ten eerste is het nog maar de vraag of de kinderen van bedrijfsvoerders ook de noodzakelijke vaardigheden hebben om een bedrijf te runnen. Wellicht leidt het tot veel hogere productiviteit en dus economische welvaart indien de beste ondernemers voor dat specifieke bedrijf het bedrijf verder gaan exploiteren – en waarom zouden de kinderen altijd de beste bedrijfsopvolgers zijn? Deze idee werd al door liberale denkers uit de 18^e en de 19^e eeuw geopperd om te pleiten tegen overerving en voor een (progressieve) erfbelasting. Adam Smith (1723-1790), de bekende verdediger van de vrije markt, bekritiseerde de praktijk van overerving omdat het volgens hem zou leiden tot welvaartsverlies. Iemand die een stuk grond erft, zo beargumenteerde Smith, heeft vaak niet de motivatie en niet de capaciteiten om de grond te cultiveren (Smith 1978, 169). En de liberale filosoof J.S. Mill (1806-1873) schreef het volgende: “The heir of entail, being assured of succeeding to the family property, however undeserving of it, and being aware of this from his earliest years, has much more than the ordinary chances of growing up idle, dissipated, and profligate” (1909[1848], V.ix.11). Met andere woorden, de klassiek liberalen waren bang dat erfenissen zouden leiden tot luiheid en verlies aan productiviteit. Ook zeer rijke mensen hebben gewaarschuwd voor dit gevaar. Zo stelde Andrew Carnegie dat een (grote) erfenis “generally deadens the talents and energies of the son, and tempts him to lead a less useful and less worthy life than he otherwise would” (1891, 371). Als Carnegies inzichten correct zijn, dan leidt het overerven van kapitaal tot lagere economische productiviteit, eerder dan hogere productiviteit. In ieder geval kunnen we concluderen

14

¹³ Over erfenissen en erfbelasting schrijft Rawls het volgende: “The unequal inheritance of wealth is no more inherently unjust than the unequal inheritance of intelligence. It is true that the former is presumably more easily subject to social control; but the essential thing is that as far as possible inequalities founded on either should satisfy the difference principle. Thus inheritance is permissible provided that the resulting inequalities are to the advantage of the least fortunate and compatible with liberty and fair equality of opportunity.” (Rawls 1999[1971], 245)

dat het overerven van bedrijven (of landbouwgrond of andere vormen van productief kapitaal) op de kinderen van de bedrijfseigenaars geen garantie levert op dat dit tot de meest optimale match leidt van nieuwe ondernemers met dat kapitaal.

Ten tweede leidt het belastingvrij (of belastingarm) overerven van bedrijven tot ongelijke kansen tussen ondernemers die een bedrijf van hun ouders in de schoot geworpen krijgen, versus ondernemers die hun bedrijf helemaal van nul opbouwen of moeten overkopen van een ondernemer die zijn bedrijf verkoopt in plaats van overlaat aan zijn kinderen. Deze ongelijkheid is niet alleen problematisch vanuit het perspectief van fairness, maar ook vanuit het perspectief van efficiëntie, wat eerlijke concurrentie vergt. En daarom is het ook een kwestie van mogelijk lagere efficiëntie, want de ondernemer die tegen geen of zeer lage erfbelasting zijn onderneming kreeg, heeft een betere uitgangspositie die niet te danken is aan zijn efficiënte manier van ondernemen en welvaartscreatie. Als Hans van zijn ouders een fietswinkel erft ter waarde van 1.000.000 euro en daar geen cent erfbelasting op moet betalen, en Gerard erft van zijn ouders een miljoen cash en betaalt daarvoor 183.730 Euro¹⁴ aan erfbelasting, dan bevinden zij zich in ongelijke uitgangspunten om te gaan ondernemen. Het is niet vanzelfsprekend dat dit voor de welvaart van de bevolking een goede zaak is: het verkopen van de zaak van de ouders aan de hoogstbiedende (wat ook Hans zelf kan zijn) zou niet alleen eerlijker zijn, maar wellicht ook zeker zo efficiënt (Haslett 1986).

Ten derde leidt een lagere erfbelasting bij bedrijven vergeleken met andere erfenissen tot een ongelijke behandeling van erfgenamen. Hoe kunnen we rechtvaardigen dat een kind dat een huis van een miljoen erft daar 183.730 belasting over moet betalen, terwijl iemand die een familiebedrijf ter waarde van een miljoen erft helemaal geen belastingen dient te betalen? Bovendien leidt dit tot een prikkel om erfenissen in de vorm van bedrijven te gieten (de zogenaamde 'incorporaties'), waardoor erfbelasting ontweken kan worden. Aangezien het niet onwaarschijnlijk is dat vooral kapitaalkrachtigen gemakkelijker de weg vinden naar advies over hoe men dergelijke erfbelastingontwijking kan regelen, leidt het zo tot een toename van ongelijkheid: kleinere erfenissen worden dan volgens de gangbare belastingtarieven belast, terwijl grotere erfenissen deze erfbelastingen, onder andere via incorporaties, zullen weten te ontwijken. Het ethische ideaal van gelijke kansen komt zo nog verder onder druk te staan. De lagere erfbelasting voor bedrijven is daarom volgens onze analyse niet alleen onrechtvaardig, maar bovendien is de claim dat het te rechtvaardigen zou zijn omwille van economische efficiëntie, een betwistbare claim.

Een vierde kritiekpunt op de vrijstelling van erfbelasting op de overdracht van ondernemingen werd helder beargumenteerd door Hans Gribnau (2012, 19-21). Hij haalt de uitspraak van de Raad van State aan die stelt dat er geen enkel empirische onderbouwing gegeven is voor de stelling dat erfbelastingen op bedrijven de continuering van de bedrijven in het geding zou brengen. In zijn conclusie benadrukt Gribnau niet alleen dat het om een vorm van onrechtvaardige vrijstelling gaat, maar ook dat het mogelijke ondermijnende effecten heeft op de belastingmoraal in het algemeen: "Deze fiscale subsidie zonder enige noodzaak is dan ook gewoon een fiscaal

¹⁴ Berekening via <https://www.belastingdienst.nl/rekenhulpen/erfbelasting/>

privilege. Een dergelijk cadeautje op kosten van de schatkist, dus op kosten van de (andere) belastingbetalers, is slecht voor de legitimiteit van het belastingstelsel en gaat ten koste van de belastingmoraal” (Gribnau 2012, 21).

Echter, ook al is het op grond van bovenstaande helder dat de erfenissen van familiebedrijven hoger belast zouden moeten worden, toch zijn er wellicht wel goede redenen om kinderen toch de mogelijkheid te geven om het familiebedrijf voort te zetten. Dit zouden we bijvoorbeeld kunnen doen door kinderen als eerste de mogelijkheid te geven om een familiebedrijf dat na het overlijden van de eigenaar eigendom wordt van de overheid terug te kopen van de staat. De overheid zou dit financieel mogelijk kunnen maken door tegen gunstige voorwaarden leningen te verstrekken (voor een uitwerking van dit voorstel zie Haslett 1986, 138). Er zijn op zijn minst twee redenen aan te dragen waarom een dergelijke mogelijkheid om het familiebedrijf voort te zetten belangrijk is. Ten eerste heeft een familiebedrijf voor veel mensen niet alleen een financiële waarde maar ook een emotionele waarde; het bedrijf kan onderdeel zijn van de identiteit van een familie en de individuen die deel uitmaken van de familie (denk bijvoorbeeld aan de bakkerij die al generaties lang in de familie is). Dit voorstel probeert rekening te houden met deze emotionele waarde. Ten tweede bestaat er het risico dat wanneer de overheid familiebedrijven simpelweg zou verkopen aan de hoogste bidder dat dit zou leiden tot een (verdere) concentratie van de productiefactor kapitaal, wat om redenen die uitgebreid in de economische en politiek-filosofische literatuur besproken is, onwenselijk is (Rawls 2003, 135–79; O'Neill and Williamson 2012; Piketty 2014).

7

DE WAARDE VAN DE FAMILIE

De argumenten die tot nu toe voorbij zijn gekomen zijn gegrond in grofweg liberale uitgangspunten, waar de nadruk ligt op individuele vrijheid, economische overwegingen en gelijkheid. Zoals we in sectie 3 al kort bespraken kunnen dit soort overwegingen niet rechtvaardigen waarom er in veel landen, waaronder in Nederland, relatief lage belastingtarieven en relatief hoge vrijstellingen bestaan voor kinderen ten opzichte van andere mogelijke erfgenamen (behalve de partner en ouders). De vraag die we in deze sectie bespreken is of er goede argumenten te geven zijn voor deze vrijstelling.

Het idee dat er een speciale relatie bestaat tussen ouders en kinderen die overerving van vermogen legitimeert lijkt breed gedeeld te zijn (Cunliffe, Erreygers, and Reeve 2013). Dit zagen we ook al in het citaat van Cameron dat we in de inleiding aanhaalden. Maar ook doorheen de geschiedenis hebben filosofen over deze speciale relatie nagedacht.

De Engelse filosoof John Locke (1632-1704) heeft een argument gegeven voor deze speciale band tussen ouders en kinderen. Locke beargumenteert dat ouders het verlangen hebben om niet alleen in hun eigen zelfbehoud te voorzien maar ook om hun familielijn voort te zetten. Dit geeft volgens Locke kinderen een recht op levensonderhoud, en ouders een corresponderende plicht om in dit levensonderhoud te

voorzien. Die plicht zou, volgens Locke, alleen gerealiseerd kan worden als kinderen een recht hebben op de erfenis van hun ouders.

Voor Locke zijn deze rechten en plichten door God aan ons gegeven. Maar we kunnen dit Lockeaanse argument ook begrijpen zonder ons op door God gegeven natuurrechten te beroepen. Het idee dat onder het argument ligt, is dat ouders plichten hebben ten opzichte van hun kinderen en dat deze plicht na de dood van de ouders vervuld kan worden door het eigendom van de ouders over te laten gaan op de kinderen. Dit lijkt niet zo'n gek idee te zijn.

Maar ook hier valt wel wat tegenin te brengen. Ten eerste kun je je afvragen hoe ver het recht op levensonderhoud en de bijbehorende plicht precies strekt (ook als je het argument zelf accepteert). Geeft het recht op levensonderhoud een recht op het vermogen dat noodzakelijk is voor 'bed, bad en brood', of ook op vermogen dat je in staat stelt om een luxelevens te leiden ('hemelbed, jacuzzi en kaviaar')? Dit maakt veel uit als het gaat om mogelijke vrijstellingen en de hoogte van belastingtarieven. Locke zelf is hier trouwens ambigu over: aan de ene kant schrijft hij dat kinderen een recht hebben "not only to bare Subsistance but to the conveniences and comforts of Life, as far as the conditions of their Parents can afford it" (1988 [1689], I, 89). Op andere plaatsen stelt hij echter dat kinderen alleen het recht op levensonderhoud hebben totdat ze op eigen benen kunnen staan (Locke 1988 [1689], II, 78).

Ten tweede kun je je afvragen waarom de plicht om in het levensonderhoud van kinderen te voorzien enkel en alleen bij de ouders ligt, en niet ook bij de staat. Dat wil zeggen: als je accepteert dat kinderen een recht op levensonderhoud hebben (los van de vraag wat dit recht precies inhoudt), zou je er ook voor kunnen pleiten dat de staat een rol moet spelen om deze rechten te garanderen, zodat *elk* kind in haar levensonderhoud wordt voorzien, en niet alleen de kinderen van ouders die daar voldoende vermogen voor hebben. In Lockes tijd was een dergelijke rol voor de staat natuurlijk (politiek) ondenkbaar, maar de tijden zijn veranderd en dit is in ieder geval een legitieme vraag om te stellen.

Een meer recent argument met betrekking tot de speciale band tussen ouder en kind wordt gegeven door Harry Brighouse en Adam Swift (2008, 2016) die jarenlang onderzoek gedaan hebben naar de vraag wat de relatie tussen ouders en kinderen zo speciaal maakt, en wat de morele en politieke rechten zijn die daaruit volgen. Zij stellen dat de familie een belangrijke sociale institutie is omdat het bepaalde waardevolle dingen mogelijk maakt, die niet via andere sociale instituties te realiseren zijn, de zogenaamde *waarden van familierelaties*. Concreet gaat het om het feit dat de ouder-kind relatie kwalitatief uniek is, omwille van het feit dat de ouder een unieke belangenbehartiger van het kind is, en daarnaast een relatie met het kind kan ontwikkelen die uniek is door de speciale vorm van intimiteit die deze relatie kenmerkt. De samenleving zou daarom deze gezinsrelaties moeten steunen, door ouders en kinderen in staat te stellen bijvoorbeeld voldoende tijd met elkaar door te brengen.

Maar wat betekent dit voor overervingen en erfbelastingen? Brighouse en Swift stellen dat erfenissen het gelijke kansen principe ondermijnen, en dat het competitief voordeel dat ouders hun kinderen kunnen geven met een erfenis niet te rechtvaardigen is op basis van de waarden van de familierelaties. Wel is het zo dat

bepaalde specifieke goederen, zoals bijvoorbeeld een huis dat al generaties in de familie is, een rol kunnen spelen in de waarde van familierelaties, en daarom nagelaten zou moeten kunnen worden. Echter, dat betekent niet dat er geen belasting op betaald zou moeten worden; door (forse) erfbelasting te heffen kan de overheid het gelijke kansen principe beschermen, maar doordat het specifieke goed in de familie blijft, wordt ook de waarde van specifieke familie-relaties beschermd. Dit zou bijvoorbeeld gerealiseerd kunnen worden door erfgenamen die de erfbelasting niet kunnen betalen uitstel van betaling te geven, dan wel een gunstige lening bij de overheid.

Echter, de fiduciaire rol die ouders vervullen ten opzichte van hun kinderen kan tot uitzonderingen leiden op deze conclusie. Indien de ouders een kind hebben waarvoor ze zich verantwoordelijk zien, en ze vermoeden dat hun kind na hun overlijden niet (voldoende) voor zichzelf kan zorgen, dan kan dit een reden zijn om overerving te rechtvaardigen. In een ideale wereld zou de overheid de rol van ouders van kwetsbare (volwassen) kinderen overnemen en zouden ouders zich geen zorgen moeten maken over de toekomst van hun kwetsbare volwassen kind nadat ze overlijden. Maar in de niet-ideale wereld, waarin de overheid volgens velen onvoldoende zorgt voor kwetsbare medemensen, zou men wellicht kunnen beargumenteren dat ouders van kwetsbare kinderen (zoals fysiek of cognitief gehandicapten, of kinderen met verslavingen, stoornissen of andere psychiatrische problematiek) het recht zouden moeten hebben zich in te zetten voor hun kinderen na hun dood. Het gaat hier tenslotte niet om het proberen te verkrijgen van een competitief voordeel voor hun kind, maar enkel om ervoor te zorgen dat hun kwetsbare kind een minimaal-goed leven zal leiden.

18

Brighthouse en Swift stellen dus dat bijna alle vormen van overerving niet noodzakelijk zijn voor dat wat intrinsiek waardevol is aan de ouder-kind relatie, en dat overerving bovendien tot competitieve voordelen leidt voor diegenen die (veel) erven en daardoor het ideaal van gelijke kansen ondermijnt. Als de argumentatie van Brighthouse en Swift steekhoudt, hoe kunnen we dan verklaren dat zo goed als alle ouders de intuïtie hebben dat ze iets moreel goeds doen als ze hun kinderen geld nalaten?

Wellicht kunnen we dit verklaren vanuit de morele plicht tot zorgen en belangen behartigen die deel uitmaakt van het ouderschap. Zolang ze leven, kunnen ouders op meerdere manieren proberen om hun kinderen die in de knel komen te helpen. Als ze overleden zijn, is er heel weinig wat ouders nog kunnen doen – behalve dan geld ter beschikking stellen, wat kan voorkomen dat hun (volwassen) kinderen in de knel raken, of hen in staat kan stellen die middelen aan te wenden om hun problemen op te lossen. Alhoewel dit speculatief is, verklaart dit wellicht waarom ouders er vaak zo op gebrand zijn om geld voor hun kinderen na te laten: het is na hun dood het enige dat ze nog voor hun kinderen kunnen betekenen. En in de niet-ideale wereld waarin we leven, waarin er allerlei gaten in het sociale vangnet zitten en we ons niet tegen alle vormen van pech individueel of sociaal kunnen verzekeren, hopen ouders zo ook na hun dood iets te kunnen betekenen voor hun kinderen. Echter, ook al is dit perspectief van de ouders zeer begrijpelijk en wellicht nobel, het blijft wel op gespannen voet staan met de morele waarden die de praktijk van

overerving van vermogens met zich mee brengt (vooral het niet vergroten van ongelijkheden).

Het is daarnaast goed om op te merken dat ouders wellicht niet alleen maar nobele motieven hebben om een erfenis achter te laten aan hun kinderen. De Engelse filosoof Hillel Steiner (1996) schrijft bijvoorbeeld ook minder nobele redenen toe aan ouders die hun kroost een erfenis willen nalaten. Volgens Steiner functioneert een erfenis als een vorm van verzekering voor de gever van een erfenis: de gever heeft namelijk een stok achter de deur om invloed te hebben op het gedrag van de ontvanger van de erfenis omdat hij of zij kan dreigen met onterving. Erfenissen kunnen dus ook functioneren als een hefboom in de machtsrelaties tussen ouders en hun (volwassenen) kinderen, waarvan we ons kunnen afvragen of dit ethisch wenselijk is.

Levert bovenstaande analyse een reden op waarom ouders zouden moeten kunnen overerven aan hun kinderen, en waarom de belastingtarieven voor het erven van onze ouders lager zou moeten zijn dan voor andere erfenissen die we zouden ontvangen, bijvoorbeeld van een tante of vriend? Het is toch moeilijk om geen vraagtekens te zetten bij het privilegiëren van de ouder-kind relatie in het erfrecht. Men kan beargumenteren dat het niet eerlijk is voor erflaters zonder kinderen die echter wel een beschermende rol hebben opgenomen voor een persoon om wiens welzijn ze geven – ook na hun dood. Waarom zouden de mensen die zij willen beschermen (tegen het in de knel komen te zitten) minder moeten ontvangen bij eenzelfde bruto-erfenisbedrag, omdat het erfrecht kinderen een hogere vrijstelling toestaat en lagere erfbelastingtarieven?

Vooralsnog vinden we geen goede reden om de ouder-kind relatie in het erfrecht te privilegiëren. Redenen die gegeven worden voor speciale status van kinderen pleiten er eventueel wel voor om vrijstellingen te geven voor gevallen waarin erflaters een beschermende rol hebben opgenomen voor een persoon die dreigt door een gat in het sociale vangnet te vallen, waaronder vrijstellingen voor ouders die geld na willen laten voor een zorgbehoevend kind. Maar ook in deze gevallen zou je af kunnen vragen of het niet in eerste instantie de taak van de overheid zou moeten zijn om *iedereen* de kans te geven een minimale kwaliteit van leven te genieten, en niet alleen indirect, door speciale belastingtarieven, voor diegene die een erfenis krijgen (of dat nu van hun ouders of van een andere partij is).

19

8

DISCUSSIE EN CONCLUSIES

De filosofische en ethische literatuur staat veel kritischer tegenover de legitimiteit van de praktijk van overerving, en de mate waarin erfenissen nu belast worden, dan de heersende sentimenten in de politiek en onder de bevolking. In de samenleving heerst er overwegend grote weerstand tegen erfbelasting, en wordt de praktijk van overerving doorgaans als vanzelfsprekend beschouwd. We hopen echter in deze *Ethische Annotatie* aangetoond hebben waarom er bij nader inzien goede redenen zijn om kritisch te kijken naar de huidige praktijk van overerving en erfbelasting.

Het is niet het doel van deze *Ethische Annotatie* om een eenduidig oordeel te vellen over de (on)rechtvaardigheid van overerving en erfbelasting. Een dergelijk oordeel is afhankelijk van een afweging tussen verschillende morele overwegingen: verdienste, vrijheid, gelijkheid, welvaart, en de waarde van de familie. Daarnaast hebben we de verschillende morele overwegingen die vaak worden genoemd in de context van overerving en erfbelasting beschreven, maar we hebben niet beargumenteerd waarom deze overwegingen belangrijk zouden zijn. Desondanks is het wel mogelijk om op basis van de voorafgaande overwegingen een aantal (kritische) kanttekeningen te plaatsen bij de huidige praktijk van overerving en erfbelasting in Nederland - daar waar wij denken dat het niet enkel een kwestie is van hoeveel belang men hecht aan bepaalde waarden, maar waar we tot heldere en eenduidige conclusies kunnen komen.

Ten eerste zijn er goede redenen om kritisch te kijken naar de speciale status van kinderen binnen het erfrecht. Het blijft onduidelijk waarom kinderen deze speciale status zouden moeten genieten. Deze speciale status volgt in ieder geval niet uit het vaak gehoorde argument dat mensen vrij zouden moeten zijn om te doen met hun vermogen wat ze willen (sectie 3), omdat het vanuit dat perspectief arbitrair is of je je vermogen nalaat aan je kinderen of aan iemand anders. En hoewel er in de literatuur argumenten te vinden zijn voor de speciale relatie tussen ouders en kinderen (sectie 7), is het niet evident dat deze argumenten ook de speciale status van kinderen in het erfrecht legitimeren. Of die speciale status ethisch gerechtvaardigd is, hangt onder andere af van de vraag of kinderen door erfenissen een vangnet tegen risico's en pech hebben dat ze niet vanuit de overheid krijgen.

Ten tweede volgt er uit deze analyse dat er goede redenen zijn om kritisch te kijken naar de uitzondering die er geldt voor bedrijfsopvolging. Zowel uit gelijkheidsoverwegingen als uit efficiëntie overwegingen zijn er argumenten in te brengen tegen de uitzondering die gemaakt wordt voor het overerven van familiebedrijven. De huidige situatie leidt tot ongelijkheid – zowel tussen diegenen die een bedrijf erven als diegenen die vermogen erven, als tussen ondernemers die een bedrijf van hun ouders in de schoot geworpen krijgen versus ondernemers die hun bedrijf helemaal van nul opbouwen of moeten overkopen van een ondernemer die zijn bedrijf verkoopt in plaats van overlaat aan zijn kinderen. En de huidige situatie is in ieder geval niet noodzakelijkerwijs efficiënt, omdat het niet vanzelfsprekend is dat de erfgenaam de meest geschikte persoon is om het bedrijf over te nemen. Wij kunnen hier geen afgewogen oordeel maken over hoe de ideale erfbelasting voor bedrijfsopvolging er dan wel uit zou zien, omdat dit ook meer gedetailleerde empirische informatie vergt over de mogelijke effecten. Maar we denken wel dat een open discussie over dit onderwerp nodig is.

Voor andere elementen van de huidige situatie zijn er wel goede redenen te geven. De belangrijkste is de bestaande hogere belastingvrijstelling voor kinderen met een handicap - tenminste in de huidige niet-ideale wereld waarin het sociale stelsel deels is afgebroken en waarvan de meest kwetsbare groepen in de samenleving vooral de dupe zijn geworden. In situaties waarin mensen sterk afhankelijk zijn van anderen voor hun functioneren, en waar het sociaal stelsel voor kwetsbare groepen onvoldoende garanties biedt, zou het mogelijk moeten zijn om geld na te laten. Dit zou

echter niet alleen moeten gelden voor erfenissen die gaan naar kinderen maar ook voor andere kwetsbare erfgenamen.

REFERENTIES

- Anderson, Elizabeth. 1999. "What Is the Point of Equality?" *Ethics* 109 (2): 287–337.
- Arneson, Richard. 2013. "Egalitarianism." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Summer 2013.
<https://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/egalitarianism/>.
- Bavel, Bas van. 2014. "Vermogensongelijkheid in Nederland." In *Hoe Ongelijk Is Nederland? Een Verkenning van de Ontwikkeling En Gevolgen van Economische Ongelijkheid*, edited by M. Kremer, M. Bovens, E. Schrijver, and M. Went, 79–100. Den Haag: WRR.
- Bavel, Bas van, en Ewout Frankema. 2017. "Wealth Inequality in the Netherlands, c. 1950-2015. The Paradox of a Northern European Welfare State." *TSEG/The Low Countries Journal of Social and Economic History* 14 (2) 29-62.
- Brighouse, Harry, en Adam Swift. 2008. "Legitimate Parental Partiality." *Philosophy & Public Affairs* 37 (1): 43–80.
- . 2016. *Family Values: The Ethics of Parent-Child Relationships*. Princeton: Princeton University Press.
- Carnegie, Andrew. 1891. "The Advantages of Poverty." *Nineteenth Century* 29 (169): 367–85.
- Christiano, Thomas. 2012. "Money in Politics." In *The Oxford Handbook of Political Philosophy*, edited by David Estlund, 241–257. Oxford: Oxford University Press.
- Christman, John. 1991. "Self-Ownership, Equality, and the Structure of Property Rights." *Political Theory* 19 (1): 28–46.
- Cohen, G.A. 1995. *Self-Ownership, Freedom and Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cunliffe, John, Guido Erreygers, en Andrew Reeve. 2013. "The Debates about Inherited Wealth and Its Taxation: An Introductory Essay." In *Inherited Wealth, Justice and Equality*, edited by John Cunliffe and Guido Erreygers, 1–16. London: Routledge.
- Dagger, Richard, en David Lefkowitz. 2014. "Political Obligation." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Fall 2014.
 Metaphysics Research Lab, Stanford University.
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/political-obligation/>.
- Friedman, Milton. 2002 [1962]. *Capitalism and Freedom*. Fortieth Anniversary Edition. Chicago: University Of Chicago Press.
- Gewirth, Alan. 1978. *Reason and Morality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gribnau, Hans. 2012. *Vertouwen, Legitimiteit en Belastingen*. Rede, uitgesproken bij de openbare aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Methodologie

- van het Belastingrecht aan de Universiteit van Tilburg, 40 pp.
- Haslett, D. W. 1986. "Is Inheritance Justified?" *Philosophy and Public Affairs* 15 (2): 122–55.
- Hayek, Friedrich A. 1960. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jackson, Tim. 2016. *Prosperity without Growth: Foundations for the Economy of Tomorrow*. Second Revised Edition. London: Routledge.
- Lazenby, Hugh. 2010. "One Kiss Too Many? Giving, Luck Egalitarianism and Other-Affecting Choice." *Journal of Political Philosophy* 18 (3): 271–86.
- Lippert-Rasmussen, Kasper. 2014. "Justice and Bad Luck." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Summer 2014. <http://plato.stanford.edu/entries/justice-bad-luck/>.
- Locke, John. 1988 [1689]. *Two Treatises of Government*. Edited by Peter Laslett. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCaffery, Edward J. 2000. "A Voluntary Tax? Revisited." In *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, 93:268–274.
- Mill, John Stuart. 1909 [1848]. *Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*. Edited by William J. Ashley. London: Longmans, Green and Co.
- Mulligan, Thomas. unpublished manuscript. "Just and Efficient Taxation: A Desert-Based Approach."
- Murphy, Liam, en Thomas Nagel. 2004. *The Myth of Ownership: Taxes and Justice*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Nozick, Robert. 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Nussbaum, Martha C. 2006. *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- O'Neill, Martin, en Thad Williamson. 2012. *Property-Owning Democracy: Rawls and Beyond*. Wiley-Blackwell.
- Piketty, Thomas. 2014. *Kapitaal in de 21ste Eeuw*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Piketty, Thomas en Emmanuel Saez. 2014. "A Theory of Optimal Inheritance Taxation." *Econometrica* 81 (5): 1851–1886.
- Prabhakar, Rajiv. 2015. "Why Do the Public Oppose Inheritance Taxes?" In *Philosophical Explorations of Justice and Taxation*, edited by H.P. Gaisbauer, G. Schweiger, and C. Sedmak, 151–66. *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice* 40. Cham: Springer International Publishing.
- Rawls, John. 1999 [1971]. *A Theory of Justice: Revised Edition*. Cambridge, MA: Belknap Press.

- . 2003. *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Robeyns, Ingrid. 2017a. "Freedom and Responsibility: Sustainable Prosperity through a Capability Lens." *Center for the Understanding of Sustainable Prosperity*. <http://www.cusp.ac.uk/essay/m1-4/>.
- . 2017b. "Having Too Much." In *Wealth: NOMOS LVI*, edited by J. Knight and M. Schwarzberg, 1–44. New York: New York University Press.
- Rothbard, Murray. 1978. *For a New Liberty. The Libertarian Manifesto*. New York: MacMillan.
- Rowlingson, Karen. 2011. "Does Inequality Cause Health and Social Problems?" York: Joseph Rowntree Foundation.
- Scheffler, Samuel. 2003. "What Is Egalitarianism?" *Philosophy and Public Affairs* 31 (1): 5–39.
- Sen, Amartya. 1980. "Equality of What?" In *The Tanner Lecture on Human Values*, edited by S. McMurrin, 196–220. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Smith, Adam. 1978. *Lectures on Jurisprudence*. Liberty Classics.
- Stedman Jones, Daniel. 2012. *Masters of the Universe. Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Steiner, Hillel. 1996. "Three Just Taxes." In *Arguing for Basic Income*, edited by P. Van Parijs, 81–92. London: Verso.
- UNDP. 2016. "Human Development Report 2016: Human Development for Everyone." New York: United Nations Development Programme.
- Vallentyne, Peter, en Bas van der Vossen. 2014. "Libertarianism." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Fall 2014. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/libertarianism/>.
- Wilkinson, Richard, en Kate Pickett. 2009. *The Spirit Level. Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane.